

OMÓWIENIA. RECENZJE. WSPOMNIENIA

BIAŁORUŚ W DYSKURSIE NAUKOWYM. LINGWISTYKA, SOCJOLOGIA, POLITOLOGIA, pod redakcją Radosława Kalety, Warszawa: Katedra Białorutenistyki UW, 444 s.

Omawiana monografia ma charakter interdyscyplinarny i obejmuje 21 artykułów autorstwa badaczy z czterech krajów: Polski (Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), Białorusi (Akademia Nauk Białorusi, Uniwersytet Białoruski, Instytut Edukacji Wyższej), Ukrainy (Uniwersytet Kijowski, Łucki Instytut Rozwoju Człowieka) oraz Japonii (Uniwersytet w Tsukubie). Teksty naukowe zostały pogrupowane tematycznie i przyporządkowane do następujących działów: Socjolingwistyka i socjologia (8 artykułów), Fonetyka (3), Historia języka (1), Językowy obraz świata (1), Dialektologia (4), Onomastyka (2), Współczesny język literacki (1), Politologia (1). Zebrane artykuły, z których w niniejszym tekście ograniczam się do omówienia jedynie wybranych, powstały na bazie różnorodnych materiałów i reprezentują odmienną metodologię badań, właściwą różnym szkołom lingwistycznym.

Tom otwiera artykuł *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki* autorstwa Radosława Kalety, w którym autor – nawiązując do jubileuszu 200-lecia Uniwersytetu Warszawskiego i 60-lecia Katedry Białorutenistyki UW – prezentuje historię Katedry oraz dorobek naukowy polskich białorutenistów i slawistów z nią związanych. W utworzonej 1 października 1956 r. początkowo jako Zakład Filologii Białoruskiej Katedrze były i są prowadzone badania z zakresu szeroko rozumianego językoznawstwa białoruskiego, dialektologii, glottodydaktyki, translatoryki, historii literatury białoruskiej na Białorusi i na emigracji, folkloru Białorusinów, pogranicza polsko-białoruskiego, polsko-białoruskich związków literackich i kulturowych. W okresie ponad półwiecznego funkcjonowania w Katedrze pracowało kilkanaście osób. Jej pierwszym kierownikiem była prof. Antonina Obrębska-Jabłońska (sprawowała tę funkcję w latach 1956–1971), następnie profesorowie: Elżbieta Smułkowa (1971–1975), Aleksander Barszczewski (1975–2004), Mikołaj Timoszuk (2004–2009), Nina Barszczewska (2009–2014). Obecnie Katedra Białorutenistyki

UW stanowi – obok Katedry Białorutenistyki UMCS w Lublinie oraz Katedry Filologii Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku – jeden z najsilniejszych ośrodków białorutenistycznych w kraju.

Artykuł *Inne spojrzenie na system fonologiczny języka białoruskiego* Ireny Sawickiej (PAN) został poświęcony wymowie sonantów płynnych w wygłosie wyrazowym po spółgłosce właściwej. Punktem wyjścia autorki jest teza, że większość dotychczasowych opisów fonologicznych białoruszczyzny nie odwołuje się w sposób bezpośredni do żadnej konkretnej teorii fonologicznej. Dodatkową trudność w opisie systemu językowego sprawia funkcjonowanie wśród lingwistów dwóch odmiennych poglądów na realizację w literackiej odmianie języka białoruskiego elementów obcych fonetycznie: w odniesieniu do leksyki obcego pochodzenia jedna grupa badaczy opowiada się za przyjęciem szeregu odstępstw od reguł rządzących wymową wyrazów rodzimych, druga – przeciwnie, przyjmuje ich bezwyjątkowość. Na podstawie wyników oceny słuchowej oraz oglądu spektrogramów autorka dochodzi do wniosku, że wymowa białoruskich sonantów płynnych w wygłosowych sylabach dwuszytowych jest, podobnie jak w języku rosyjskim, wyraźnie rozłożona. Autorka postuluje ponadto podjęcie szerszych badań, z uwzględnieniem różnorodnych czynników, wpływających na iloczasy samogłosek w języku białoruskim.

Fonetyki i fonologii dotyczy także artykuł Heleny Pociechiny (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) pt. *Беларуская фанетыка ў тыпалагічных даследаваннях апошніх гадоў*. Autorka prezentuje analizę wyniki wybranych prac teoretycznych, powstałych jako projekty Komisji Fonetyki i Fonologicznej, akredytowanej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów. Badaczka koncentruje się na osiągnięciach białoruskich sławistów, w badaniach socjolingwistycznych na materiale języka białoruskiego postuluje rozwój badań z zakresu fonetyki eksperymentalnej oraz uwzględnienie czynników ekstralingwistycznych (sytuacja polityczna na terenach białoruskich na przestrzeni wieków, sytuacja szkolnictwa obecnie i dawniej).

W artykule *Badania językowego (białoruskiego) obrazu świata w ramach seminarium EUROJOS* Jadwigi Kozłowskiej-Dody (UMCS) badaczka rekonstruuje potoczną konceptualizację pojęć *dom*, *honor*, *wolność* oraz *praca* we współczesnych językach słowiańskich. Do opisu białoruskiego *domu* wykorzystuje – za J. Bartmińskim oraz I. Bielińską-Gardziel – model logiczno-pojęciowy, który badany koncept ujmuje jako konfigurację elementów [podmiot] + [zdarzenie] + [locum] + [cel], ponadto dodaje komponent [sposób myślenia]. Przykładowo, białoruski koncept domu stanowi jeden z najbardziej powszechnych i najbardziej udokumentowanych w białoruskiej literaturze i leksykografii. Natomiast praca jako zorganizowany proces odbywający się według ustalonych reguł, posiada charakterystyki lokalno-temporalne. Organizacja działalności człowieka pozwala zdobyć życiowe doświadczenie i osiągnąć konkretne wyniki, przekładające się na wymierne korzyści. Z kolei pojęcie *honor* funkcjonuje w języku białoruskim w kilku aspektach: aksjologicznym, społeczno-psychologicznym

nym, społeczno-symbolicznym, podmiotowo-psychologicznym oraz podmiotowo-symbolicznym. Porównanie wybranych konceptów w różnych językach pozwala zestawić sposoby definiowania tych samych pojęć na różnych obszarach kulturowych.

W ramach socjolingwistyki mieści się artykuł Anny Żebrowskiej (UAM) pt. *Моўная сітуацыя беларускай вёскі на беларуска-літоўска-польскім памежжы*, w którym autorka prezentuje wyniki badań terenowych prowadzonych przez nią od 2010 r. do dnia dzisiejszego na Komarowszczyźnie (województwo mińskie na Białorusi). Zebrane materiały, obejmujące około stu godzin zapisu, ilustrują przenikanie się i nakładanie na siebie na badanym terenie elementów językowych białoruskiego języka literackiego, języka polskiego, regionalnego wariantu języka rosyjskiego oraz dialektów lokalnych. Zauważono wyraźne różnice pokoleniowe: starsze pokolenie posługuje się miejscowym dialektem białoruskim albo językiem polskim, średnie – językiem białoruskim, polskim lub rosyjskim, podczas gdy młodzież – językiem rosyjskim, często z elementami fonetyki języka białoruskiego. Język młodego pokolenia świadczy o formowaniu się na opisywanym obszarze nowego dialektu miejscowego, zbliżonego do języka białoruskiego.

Podobną tematykę podejmuje Mirosław Jankowiak (PAN) w artykule pt. *Polonizmy leksykalne w gwarach białoruskich na Łotwie*. Tekst zapoznaje czytelnika z sytuacją językową w południowo-wschodniej części Łotwy – jednym z najbardziej zróżnicowanych językowo regionów Europy. Wielokulturowością i wielojęzycznością tego obszaru, na którym funkcjonowało lub nadal funkcjonuje wiele języków i dialektów (łotewski, łatgalski, litewski, estoński, białoruski, polski, rosyjski, niemiecki, szwedzki) należy tłumaczyć proces przenikania się elementów różnych systemów językowych. Pożyczenia z języka polskiego dotyczą różnych sfer życia: religijnej (związanej z obrzędowością katolicką), edukacyjnej (działalność szkół polskich na Litwie na Białorusi Zachodniej), kulturalnej (kultura szlachecka) oraz życia codziennego (gospodarstwo domowe, uprawa roli, relacje z rodziną i sąsiadami). Przez miejscową ludność starsze zapożyczenia nie są traktowane jako wyrazy pochodzenia obcego, nowsze używane są jako kalki i przyswojone głównie na poziomie fonetyki.

Z kolei gwaram Grodzieńszczyzny poświęciła swój artykuł Katarzyna Konczewska (badaczka niezależna), która w tekście pt. *Да пытання даследавання дыялекталагічнай спадчыны Гродзеншчыны* prezentuje ogólną charakterystykę oraz stan badań dialektów funkcjonujących na terenie najmniejszego na Białorusi województwa grodzieńskiego. Na przestrzeni wieków granice badanego obszaru zmieniały się, czym należy tłumaczyć jego specyfikę: teren ten zamieszkują przedstawiciele 91 narodowości, w tym dwie największe w kraju grupy mniejszościowe: Polacy i Litwini. Fakt ten odegrał znaczącą rolę w formowaniu się sytuacji językowej oraz poczucia tożsamości mieszkańców tych terenów, stał się także przyczynkiem do podjęcia przez polskich, białoruskich i litewskich dialektologów badań lingwistycznych.

Interesujący artykuł Katarzyny Waszczyńskiej pt. *Spojrzenie na współczesną Białoruś na łamach „Regard sur L'est”* dotyczy wizerunku Białorusi utrwalonego w powołanym w 1996 r. francuskim czasopiśmie, mającym na celu stworzenie forum pozwalającego czytelnikom na zdobycie i poszerzenie wiedzy między innymi na temat krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Za cel badawczy autorka obrała prezentację i analizę treści tekstów, poświęconych Białorusi (szczególnie współczesnej) oraz refleksję nad opisem tego kraju adresowaną do czytelnika zachodnioeuropejskiego. Przeprowadzone badanie pozwoliło ustalić, że tematyka dotycząca spraw białoruskich poruszana na łamach pisma oscyluje wokół polityki, rzadziej – kwestii gospodarczych, a najrzadziej – społeczno-kulturalnych, ponadto prezentowany wizerunek Białorusi często różni się w zależności od zaangażowania piszących w problematykę białoruską.

Tekst autorstwa Radosława Kalety (UW) pt. *O niektórych tendencjach w funkcjonowaniu współczesnej białoruszczyzny* zapoznaje czytelnika z wybranymi zagadnieniami dotyczącymi nauczania języka białoruskiego (na Białorusi oraz poza jej granicami) w sytuacji językowego bilingwizmu. Autor podkreśla potrzebę traktowania języka białoruskiego nie jako języka zagrożonego, lecz jako fundamentu, na którym należy budować rozwój białoruskiej państwowości, postuluje także między innymi rozwijanie w Polsce badań nad polsko-białoruską lingwistyką kulturową, opracowanie nowych programów nauczania do języka białoruskiego jako obcego, podjęcie badań nad problematyką kształcenia i doskonalenia nauczycieli-białorutenistów.

Publikacja stanowi pozycję wartościową, godną polecenia dla białorutenistów (sławistów), jak i historyków, etnografów, metodyków nauczania języków obcych, jak i szerokiego koła czytelników, zainteresowanych problematyką białoruską. Różnorodność podejmowanej w zbiorze tematyki świadczy o renesansie białorutenistyki jako niewyczerpanego źródła wiedzy i inspiracji. Wydaje się, że zwłaszcza w Polsce badania białorutenistyczne stają się coraz bardziej zaawansowane. Najstarszy w Polsce ośrodek białorutenistyczny na Uniwersytecie Warszawskim, który właśnie obchodził swój jubileusz, odegrał i odgrywa w tym procesie kluczową rolę. Tym bardziej cieszy wydana przez Katedrę Białorutenistyki UW monografia, która prezentuje najbardziej aktualne tematy, ujmowane z perspektywy badaczy reprezentujących różne ośrodki i szkoły lingwistyczne. Zaletą publikacji jest zatem nie tylko popularyzacja wiedzy z zakresu problematyki białoruskiej, ale także konsolidacja środowiska polskich i białoruskich humanistów, którzy – pomimo różnic kulturowych i zmiennej sytuacji społeczno-politycznej – prowadzą nieustanny dialog, sprzyjający lepszemu zrozumieniu kultury, historii i mentalności naszych narodów.

Agnieszka Goral
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej